

# Ne jako USA. Čínský přístup ke světu vysvětlil profesor Oskar Krejčí

- CZ24 News | 16. listopadu 2021

**ČÍNA: Dnes ráno pekinského času se uskutečnil video-summit čínského prezidenta Si Ťin-pchinga a prezidenta USA Joea Bidena. Růst ekonomické moci a vojenské síly Číny představuje nejdůležitější faktor změn ve světě. Vztahy USA a ČLR, pro které se v amerických oficiálních dokumentech vžila charakteristika „konkurenční koexistence“, určí v nejbližších letech nejzávažnější proměny politické mapy světa. Zde je část první kapitoly z nejnovější knihy profesora Oskara Krejčího Geopolitika Číny, která se - bez předsudků a ideologických stereotypů - snaží porozumět čínským reformám.**

Mnohé nasvědčuje tomu, že 21. století bude čínským stoletím. S největší pravděpodobností jím ale nebude v tom pojetí, které odpovídá představě o století minulém jako o století americkém. Obrozená Čína se nestane hegemonem a možná ani nebude usilovat o tuto roli. Ovšem její historicky bezprecedentní ekonomický růst vytváří změnu - a úsilí o pochopení této změny a jejích důsledků je nejčastější z otázek, které nyní trápí politiky, ale i ekonomy a politology. Ekonomické porozumění je dnes dál než pochopení ze strany teoretiků politiky. Třeba i proto, že národohospodáři nemusejí při charakteristice změn prognózovat - stačí, když ukážou, jak se rostoucí síla čínské ekonomiky projevila při třech nedávných mezinárodních zlomech.

Poprvé v roce 1997 ustál čínský yuan dobu asijské finanční krize bez problémů, Peking neuvolnil kurz vůči dolaru a Čína dokonce pomáhala Thajsku a Indonésii. Dalším příkladem jsou události z konce první dekády 21. století, kdy v USA začala hypoteční krize. Ta postupně přerostla ve světovou finanční krizi - a dnes se pro ni užívá název velká recese. Ve skutečnosti se jednalo o krizi Západu s dopadem na celý svět, ne o stejnou krizi pro všechny státy a regiony. Podle Mezinárodního měnového fondu v roce 2009 zaznamenala Čína růst 9,3 % hrubého domácího produktu, zatímco HDP Spojených států poklesl o -2,5 %; také HDP Eurozóny klesl, a to o -4,5 %, a HDP Evropské unie jako celku se snížil o -4,2 %. Příznačné byly výsledky z počátku shodné reakce Pekingu a Washingtonu na velkou recesi. Americký politolog Graham Allison píše, že „podobně jako Obamova administrativa, i čínské vedení v roce 2009 odsouhlasilo bezprecedentní fiskální stimul ve výši 586 miliard dolarů - a díky tomu dnes Číňané mohou mezi největšími městy cestovat vysokorychlostními vlaky. O Americe si naopak kladu otázku: Co vlastně Spojené státy za svou intervenci 983 miliard dolarů dostaly?“

V roce 2020, tedy v době pandemie covidu-19, byla Čína jedinou světovou mocností, která zaznamenala hospodářský růst, a to na úrovni 2,3 % HDP. A nejen to: Čína dokázala v tomto pandemickém roce pokračovat ve svých rozvojových programech. Za mimořádný úspěch lze pokládat skutečnost, že právě v roce 2020 se podařilo Číně odstranit extrémní chudobu. Ani obchodní válka, kterou proti Číně odstartovala vláda Donalda Trumpa, nezastavila čínský hospodářský růst - přestože jsou Spojené státy největším obchodním partnerem Číny.

Uvedené tři mezinárodní ekonomické krize ukázaly, že Čína je nejen mohutná, ale také zvláštní. Vtlačena do globalizovaného světa, začíná žít vlastní, do značné míry paralelní život jdoucí mimo standardizovanou westernizaci. Je zřejmé, že Čína je jiná než Západ a rozhodně není ani typickou rozvojovou zemí. Pochopit ji znamená hledat jiný časový a prostorový kontext dnešních událostí, než

je ten, který nabízejí evropské a severoamerické dějiny. Kontext nejen s jinou ekonomikou a geografii, ale také s odlišnou politickou filozofií, která představuje čínskou sebereflexi.

## Jiný svět

O Číně dnes vypráví mnoho velkých čísel. Ta o ekonomice, ale i o proměnách sociální struktury či demografických posunech, jsou nositeli informace o mimořádné dynamice Říše středu. Je ovšem snadnější ukázat abstraktní čísla než zjistit, co konkrétního se za nimi skrývá. Úsilí porozumět Číně zpravidla začíná seznámením se s dvěma útlými knihami: Konfuciovými *Hovory* a s traktátem *O válečném umění* od Mistra Suna. Tedy prací čínských klasiků žijících na přelomu 6. a 5. století př. n. l. To je dobrý a osvědčený přístup, který naznačí výchozí rozdíly mezi čínskou a západní civilizací. Pochopit například pojem *Žen*, lidskost, pomáhá porozumět tradici a možná i dnešnímu čínskému chápání lidských práv. Vždyť *Žen* je ústřední kategorií konfuciánské politické filozofie: Francouzská sinoložka Anne Cheng uvádí, že v *Hovorech* se tento pojem opakuje více než stokrát a 58 odstavců je věnováno právě jemu. Lidskost je základem duševní pohody jednotlivce i dobrého fungování společnosti. „Kdo ctí zásady lidskosti, ten v jejich naplňování nachází uspokojení, kdo ctí vědění, ten v dodržování zásad lidskosti spatřuje prospěšnost,“ pravil Konfucius.

Dá se říci, že Čína řízená konfuciánskou tradicí by v 21. století měla praktikovat politiku usilující za každých okolností o harmonii a mír. Jenže tu zůstává nezodpovězená otázka: Když je lidskost v čínské tradici tak významná, jak a proč se vedle Konfuciova sklonu k pacifismu mohla zrodit tak pozoruhodná kniha o válečném umění? Je zřejmé, že uvedené dvě knihy jen naznačují, nevypovídají zdaleka vše o Číně, a to ani o tom podstatném v čínské tradici nebo v čínské současnosti.

Pro ozřejmění problému „Konfucius versus Sun-c‘“ stačí, že vedle zmíněných dvou prací je čínská tradice přeplněna dalšími knihami, z nichž mnohé v knihovnách patří do polic s jinými politickými filozofiemi. Zpravidla někde v rohu knihovny, ve stínu, tak aby na něj bylo co nejméně vidět, bývá ukryt legismus. Zrodil se ve 4. století př. n. l. a svůj vliv čerpal mimo jiné z kritiky konfucianismu. Legismus nejen odmítl příliš optimistickou představu člověka i historismus konfucianismu, jeho snahu napodobit ideální stav z dob panování legendárních vladařů, ale směřoval k aktuálním otázkám politiky. A byl to legismus, který vedl vladaře, jeho mistry a vojáky ke sjednocení Číny. Zdá se, že se sice konfuciánské a legistické vize v pracovních učenců přely, ale v císařských palácích v Číně vládly společně. Ne zcela pochopeny a rozhodně ne v plné harmonii.

Ve veřejném povědomí konzervatismus konfucianismu zvítězil nad „pragmatickým“ přístupem legistů. Legisté jsou neoblíbeni pro jejich – machiavelistický? – kult síly. Nelíbí se, protože už Chan Fej, jeden z klasiků legismu žijící v 3. století př. n. l., nenabízel místo moralizování pouze násilí. Přinášel také to, co by se dalo označit jako varovné doporučení: „Liší-li se doba, liší se úkoly... Proto říkám: „Mění-li se doba, změní se i řešení.“ Jestli platí tato teze, odpověď na otázku, jaká bude zahraniční politika Číny v 21. století, zůstává otevřená variantám.

## Politický realismus

Je obtížné, ale nesmírně důležité porozumět Číně. Nejen proto, že během zápasu s novým koronavirem a pod tlakem nejrůznějších sankcí úspěšně plnila své vlastní rozvojové plány. Pro budoucnost je dobré si pamatovat, že tím také přispívala ke stabilizaci světa. Šla svou vlastní cestou. Něco podobného ale předváděla už před více než třiceti lety. Tehdy si Západ – nikoliv poprvé a rozhodně ne naposled – ucpal uši a odmítal slyšet čínské vysvětlení událostí na náměstí Brány nebeského klidu. A zahájil politiku sankcí. Tehdy prý Teng Siao-pchinga, architekt politiky reform a otevírání se světu, napsal 24 znaků, které jsou od té doby pokládány za strategii pekinské diplomacie. Pro Čecha či Slováka, neznalého čínštiny a usilujícího o pochopení zahraniční politiky

této země, tak vznikl problém. Překladů této instrukce do angličtiny a ruštiny totiž existuje velice mnoho, přičemž většina z nich je z dílen renomovaných sinologů – a přesto se liší. Jako nejvhodnější pro tuto kapitolu se jeví ruský překlad ze studie Natalie Morozové *O roli jazyka v politickém diskurzu ČLR*, který v češtině zní:

*„Pozorovat chladnokrevně; upevňovat vlastní rozkolísanou pozici; zdrženlivě reagovat; držet se ve stínu; nenárokovat si vedení; plnit vlastní konkrétní úkoly.“*

O strategii 24 znaků bylo popsáno mnoho stránek. Lze v ní hledat ohlas taoistické filozofie, která usiluje o dosažení cíle prostřednictvím nezasahování. Možná je to ohlas již zmíněné knihy Mistra Sun pojednávající mimo jiné o vítězství bez boje. Nebo je to nová verze Mao Ce-tungovy koncepce vleklé války proti silnějším nepříteli. V každém případě může být strategie 24 znaků, právě tak jako moudrost knihy *O válečném umění*, užitečná nejen na válečném poli a v politice obecně, ale také v osobním životě.

V knize *O Číně* se Henry Kissinger ptá, zda oněch 24 znaků bylo jen reakcí na aktuální problémy, či zda se jich Peking bude držet, „až bude dostatečně silný, aby je nemusel dodržovat“. A dodává, že „od odpovědi Číny na tyto otázky závisí velká část budoucnosti čínsko-amerických vztahů“. Problém je ale složitější, tak trochu opačný: Od budoucích americko-čínských vztahů do značené míry záleží, jaká bude čínská odpověď na Kissingerovy otázky. Někdo by mohl dokonce říci, že chladné nezasahování stačí Číně k vítězství ve chvíli, kdy vnitřní spory v USA překročily – nikoliv zatím nezvratně – hranici užitečné diskuse.

Problémem strategie 24 znaků je, že ekonomika Číny je už tak velká, že ji nelze držet ve stínu. To ale neznamená, že Peking musí v mezinárodní politice postupovat obdobně jako Západ a Japonci, když se v 19. a 20. století po řece Chang Jiang drali do Číny. Zdrženlivě reagovat, nenárokovat si vedení a podporovat partnerství velkých i malých států bez hegemonie může Peking i tehdy, kdy jeho ekonomika bude největší a technologie nejvyspělejší. Přestože provázanost domácí a globální ekonomiky narůstá, čemuž odpovídá i strategie duální cirkulace současného vedení Číny, konkrétní úkoly bude mít i v budoucnu Čína především doma. Nejpravděpodobnější demografické prognózy naznačují, že přibližně v době stého výročí založení Čínské lidové republiky by měl začít pokles počtu obyvatel – což znamená, že populace bude stárnout. Stabilita země bude záviset na úrovni produktivity práce, nikoliv na nějaké expanzi západního typu. Čínská velikost by neměla být v tom, že bude silnější než současný hegemon. Skutečný geopolitický význam Číny by se měl projevit tím, že se stane nepostradatelným a spolehlivým partnerem v multipolárním světě.

## **Nový normál**

Proměny mocenské rovnováhy ve světovém politickém systému nejsou neobvyklé, ovšem ta, která započala před čtyřmi dekádami, nemá v dějinách obdobu. Probíhá geopolitický zlom, který po pěti staletích výrazně snižuje specifickou váhu Západu a vrací Čínu na vrcholy ekonomických a vojenských statistik. Východisko změn je na první pohled prosté: Podle posledního sčítání lidu žilo roku 2020 v Číně více než 1 443 miliony lidí. Demografický odbor OSN uvádí, že ve Spojných státech žije 329 milionů lidí. I když se připočte 448 milionů obyvatel Evropské unie, žije na Západě o 666 milionů lidí méně než v Číně. A nejde jen o počet: Lidé v Číně jsou velmi pracovití, talentovaní – a organizovaní. Řečeno zjednodušeně, lidský faktor předurčuje Čínu k velikosti. Otázkou zůstává, jak bude využit.

Porozumět Číně pomáhá lépe pochopit budoucnost světa. Tuto banalitu si v uplynulých deseti letech osvojila většina komentátorů i politiků především díky historicky bezprecedentnímu ekonomickému růstu Číny. To se nezměnilo ani v roce 2014, když se v čínském politickém slovníku objevil výraz „nový normál“. Ten označuje skutečnost, že další ekonomický rozvoj Číny bude spojen s růstem HDP

menším než dvouciferné číslo. Tuto skutečnost však nelze automaticky označit za snížení či ukončení čínské ekonomické dynamiky. Je nutné respektovat rozdíl mezi absolutní a relativní hodnotou: Menší procentní podíl z většího základu může být víc než větší procentní podíl z menšího základu. V roce 2016 ve výroční zprávě pro VSLZ čínský premiér Li Kche-čchiang tuto skutečnost ukázal v konkrétních číslech, když uvedl, že „každý procentní bod růstu HDP dnes odpovídá 1,5 procentního bodu růstu před pěti lety či 2,5 procentního bodu růstu před deseti lety.“

Ani s nástupem „nového normálu“ se nezastavil růst čínského podílu na světovém hrubém domácím produktu. Z geopolitického hlediska lze tuto skutečnost transformovat na otázku, co se odehrává, když Čína objemem své ekonomické moci předbíhá dosavadního hegemonu, Spojené státy. Podle údajů Mezinárodního měnového fondu čínský podíl na světovém HDP vyrostl z 2,3 % v roce 1980 na 18,3 % v roce 2020 – a stále by se měl zvětšovat. To znamená, že aktuální lidský a ekonomický potenciál předurčil Čínu k pozici mocnosti prvního řádu.

Jako datum, kdy ekonomická moc Číny předběhla Spojené státy, je uváděn rok 2014, shodou náhod právě v době přechodu k „novému normálu“. Čína je však i nadále představována, a to především čínskými politiky a komentátory, jako „druhá největší ekonomika světa“. Tato formulace je spojena s údajem o hrubém domácím produktu – a pravděpodobně se strategií 24 znaků. Z politického hlediska se ale jako významnější jeví hrubý domácí produkt počítaný podle parity kupní síly, protože tento údaj přesněji naznačuje možnost převodu ekonomického potenciálu na sílu, a to i vojenskou.

## **Revoluce v revoluci**

Zpravidla se současný nárůst ekonomické moci Číny spojuje s reformami zahájenými koncem sedmdesátých let minulého století. V souvislosti s jejími výsledky se někdy mluví o „druhé revoluci“, která následovala tři dekády za vítězstvím komunistů vedených Mao Ce-tungem v občanské válce. Cesta k druhé revoluci byla plná dramatických událostí. Jak ukazují především kapitoly 20 a 23, Mao byl politikem první generace komunistických funkcionářů. Jako romantický revolucionář kladl důraz na politické uvědomění, ideologii. To v ekonomice znamenalo, že hmotné stimuly k práci byly zavrženy a označovány jako buržoazní. Za dovršení socializace čínské ekonomiky se pokládá rok 1956: Průmysl přešel do státního či kolektivního vlastnictví, v důsledku pozemkové reformy se stala půda obecní, v roce 1958 pak přešla do vlastnictví komun. Státní i kolektivní vlastnictví bylo spojeno s centrálním plánováním a s pracovními pobídkami založenými na socialistickém uvědomění, tedy na kolektivismu a rovnosti. Soukromé vlastnictví bylo zúženo jen na rukodělná řemesla, která byla z hlediska výkonu a množství zaměstnanců okrajová.

Jak píše čínská filozofka Wei Xiaoping, tento tradiční socialistický systém slavil úspěchy jen krátce – v Sovětském svazu od dvacátých do šedesátých let, v Číně do pozdních padesátých let minulého století. „Během tohoto období byl obvyklý vysoký pracovní zápal, lidi stimulovala také vzrušující vidina nové společnosti a vpřed je poháněl nový duch, socialistické vědomí, chuť se na vzniku nové společnosti nějak významně podílet. Jejich motivace však neměla dlouhého trvání.“ Zároveň se tehdy v důsledku odcizení moci vynořila nová privilegovaná vrstva a „toto odcizení vážně narušilo harmonické socialistické ovzduší, a to dál otupilo individuální pracovní nasazení“. Lidé oddaní socialistickému ideálu zůstali, ovšem jejich počet nenarůstal, naopak se zmenšoval.

Protože se ekonomický vývoj zpomalil, reagovali čínští komunisté obdobně jako komunisté ve východní Evropě: Rozdělili se na dvě skupiny, které prosazovaly protikladný postup. „Reformisté“ jako Liou Šao-čchi, tehdy předseda ČLR, a Teng Siao-pching, tehdy generální tajemník ÚV komunistické strany, v reakci na neúspěch kampaně Velký skok, o níž hovoří 23. kapitola, prosadili v roce 1964 změnu: Na venkově se začala na smluvním základě půda přidělovat rodinám, v továrnách začaly být vypláceny odměny za vyšší produktivitu. Hmotné a peněžní pobídky byly spojeny se smluvní odpovědností. Z té doby, konkrétně z roku 1962, je Tengův památný výrok „Není

důležité, jestli je kočka černá nebo bílá, hlavní je, když chytá myši, pak je to dobrá kočka“.

„Dogmatici“ jako Mao trvali na původních ideálech a ekonomické zpomalení spojovali s nedostatkem politického uvědomění. Následovaly politické čistky a propagandistické kampaně, které měly zvýšit socialistické uvědomění, tedy pocit sounáležitosti jednotlivce s kolektivem, s celonárodním snažením. Takto se v roce 1966 zrodila takzvaná Velká proletářská kulturní revoluce (VPKR) – série ideově-politických kampaní, jejíž dramatická část trvala tři roky, ale dozvuky byly znát až do Maovy smrti v roce 1976. Oba protagonisté reformu, Liou Šao-čchi i Teng Siao-pching byli zbaveni funkcí a pronásledováni, Liou v důsledku pronásledování zahynul.

## Reformy a otevírání

Ještě v roce 1977 ve svém posledním veřejném vystoupení vyzval Zhou Enlai k návratu k politice čtyř modernizací, kterou zformoval v roce 1963 a jejíž naplnění přerušila VPKR: k modernizaci zemědělství, průmyslu, obrany a vědy s technikou. V listopadu 1978 se v Pekingu sešla pracovní konference Komunistické strany Číny. Doporučení této konference poté schválilo třetí plenární zasedání 11. ústředního výboru KS Číny, které jednalo v prosinci téhož roku – začala ona druhá revoluce, období reformu a otevírání se světu. Od té doby se do roku 2020 čínský hrubý domácí produkt Číny, podle údajů Mezinárodního měnového fondu, zvětšil přibližně 48,6krát. Ze země, kde největší podíl v sociální struktuře tvořili zemědělci, se Čína změnila na zemi, která je v řadě sektorů nositelem nejprogresivnějších inovací. Je předpoklad, že se při současném kompetentním vedení strany a státu Číně podaří vymýtit chudobu, ekologizovat výrobu, odstranit „vodní stres“ vyrůstající z hrozby nedostatku vody v některých oblastech, úspěšně bojovat s korupcí, dále upevnit obranyschopnost – prostě čelit všem negativním výzvám, které rozvoj Číny doprovázejí.

Téměř ve stejném okamžiku, kdy v Sovětském svazu začalo období nazývané „stagnace“, nastartovala Čína politiku reformu. Ty zpočátku připomínaly sovětský program Nové ekonomické politiky, již zmíněného NEP, z dvacátých let minulého století. Jenže cesty se postupně rozešly, a to nejen v ideologicko-politickém smyslu. Porovnání ekonomických výsledků reformu Číny a SSSR/Ruska poměrně jasně ukazuje, která cesta hospodářských reformu byla efektivnější:

- Jestliže je jako výchozí okamžik určen rok 1980, pak podle Anguse Maddisona byl tehdy hrubý domácí produkt Sovětského svazu 2,1krát větší než hrubý domácí produkt Číny. V následujícím období se Čína měnila ve velmi prvního řádu a Sovětský svaz přestal existovat. V roce 1992, kdy Mezinárodní měnový fond (MMF) začal počítat podíl nové Ruské federace na světovém HDP (měřeno podle parity kupní síly), činil ruský podíl téměř 4,8 % a čínský podíl byl bezmála 4,3 %.
- Pro rok 2020 Mezinárodní měnový fond uvádí, že hrubý domácí produkt Číny je 10krát větší než hrubý domácí produkt Ruské federace. V roce 2020 činil podíl na světovém hrubém domácím produktu (měřeno podle parity kupní síly) u Číny téměř 18,3 % a u Ruska necelé 3,1 %.

Postupná radikalizace reformu v Číně vedla k vytvoření soukromého sektoru při zachování strategických podniků v rukou státu. I v nich si stát ale často ponechal jen kontrolní balík akcí. Do země byl vpuštěn zahraniční kapitál, avšak především ten investiční, spojený s inovacemi. Měnová i fiskální politika zůstala pevně v rukou vlády. Vše se pohybovalo v koridoru, který by bylo možné charakterizovat jako neomerkantilismus: vytvářet bohatý stát větším vývozem než dovozem. Aktivní obchodní bilance vedla k tomu, že se Čína během několika desetiletí změnila v zemi s největšími rezervami v zahraničních měnách včetně zlata na světě. Jestliže v roce 1977 činily tyto rezervy něco málo pod 4,5 miliardy dolarů v současném kurzu, pak v dubnu 2021 to bylo téměř 3,2 bilionu dolarů – a to bez Hongkongu, který sám měl na konci roku 2020 rezervy 453,3 miliardy, a Tchaj-wanu s 488,7 miliardy dolarů rezerv. V únoru 1985 zlaté rezervy čínského státu měly hodnotu 425 milionů

dolarů, a v dubnu 2021 činily čínské zlaté rezervy více než 1107,3 miliardy dolarů.

V době, kdy Čína začala sklízet první plody reforem a otevírání se světu, v Sovětském svazu začala chaotická *perestrojka*. Výsledkem ve střední a východní Evropě byl úprk od představ budování socialismu. Radikální ekonomické reformy na přelomu osmdesátých a devadesátých let minulého století byly tady spojeny s takzvaným washingtonským konsenzem. Jde o soubor „standardních reforem“ zformulovaných v roce 1989 jako desatero ekonomem Johnem Williamsonem z washingtonského Petersonova institutu pro mezinárodní ekonomiku. Původně měly být tyto reformy ordinovány latinskoamerickým zemím, byly ale využity při transformaci postsocialistických zemí střední a východní Evropy. Toto desatero v podstatě znamená, že (1) ekonomika má být podřízena mezinárodním institucím, tedy Mezinárodnímu měnovému fondu, Světové bance a manipulátorům dolaru, (2) má proběhnout co nejširší privatizace a (3) státní zásahy mají být omezeny na minimum. „Pekingský konsenzus“ zrozený po roce 1978 v důsledku Tengových reforem má ale zcela odlišnou povahu.

Americký sinolog Marc Lanteigne v knize *Čínská zahraniční politika* charakterizuje pekingský konsenzus jako spojení tří zásad. Tou první je představa, že „inovace jsou klíčem pro ekonomický růst“. Tento koncept byl od počátku pojat velkoryse: Ne vylepšovat, ale na nových základech budovat pouze to, co je na nejvyšší světové úrovni. Například nezrychlovat tradiční vlaky, ale zavádět rychlovlaky; dnes má Čína největší síť rychlodrah na světě. V současnosti postupuje Čína stejně v oblasti umělé inteligence.

Druhým principem pekingského konsenzu je respektování faktu, že „chaos je při ekonomickém rozvoji vždy přítomný“. Jeho dopad je nutné snižovat komplexním pojetím reforem, jejich provázaností. Jestliže na prudkou industrializaci naváže degradace životního prostředí, je nutné nastartovat velké environmentální programy.

Třetí princip pekingského konsenzu Lanteigne spojuje s požadavkem, aby „státy vyvinuly své vlastní metody, nezávisle na mezinárodních zásadách“. Jedná se o modifikovaný tradiční státocentrický pohled na mezinárodní vztahy, kdy suverenita zajišťuje, aby přeměny odpovídaly národním potřebám a politické kultuře. Pojetí vlastních reforem, ale také globalizace se tak odvrací od hegemonie USA a vrací se k modernizovanému uspořádání vestfálského typu.

Zdroj: parlamentnilisty